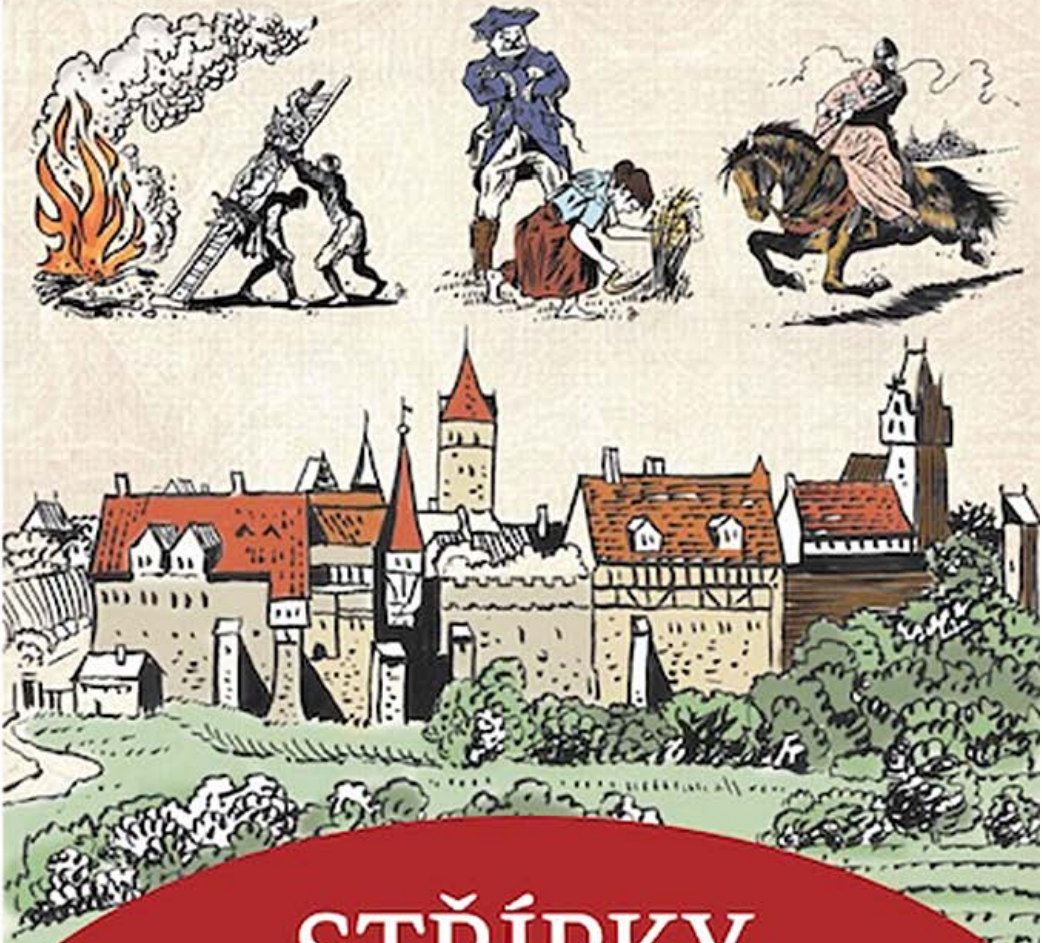

STŘÍPKY ČESKÉ HISTORIE

aneb

MOZAIKA ZAJÍMAVOSTÍ
Z DOB DÁVNÝCH I NEDÁVNÝCH

Stanislava Jarolímková

STŘÍPKY ČESKÉ HISTORIE

aneb

MOZAIKA Z DOB DÁVNÝCH I NEDÁVNÝCH

Stanislava Jarolímková

STŘÍPKY ČESKÉ HISTORIE

aneb

MOZAIKA Z DOB DÁVNÝCH I NEDÁVNÝCH

EUROMEDIA GROUP

PODĚKOVÁNÍ: Za pomoc při psaní této knihy děkuji především historikovi PhDr. Vladimíru Jakubu Mrvíkovi, Ph.D., a latinářce PhDr. Jarmile Hackenschmiedové.

Stanislava Jarolímková
STŘÍPKY ČESKÉ HISTORIE

Copyright text © Stanislava Jarolímková, 2024
Copyright illustrations © Jiří Filípek, 2024
All rights reserved

ISBN 978-80-284-0711-7

ÚVOD

Pro tento titul jsem opět zvolila méně známé detaily o známých událostech, profesích či osobnostech, a poopravuji mnohé omyly, které se stále šíří.
Díky tomu se dozvíte například to, jak vykonávali několik staletí své řemeslo pašeráci a penězokazci, že robota nebyla takovou zátěží, jak si kvůli současným zjednodušeným výkladům představujeme, a že vrchnostenští drábi byli (ovšem kvůli chybám vrchností) skutečně potřební.
Můžete se dočíst o tom, čeho se bál Jan Žižka, že zpychlí Chodové „přehlédli“ Lomikarova práva, že Československá republika byla vyhlášena 13. listopadu 1918 a nikoli 28. října či že Terezín rozhodně nebyl městem, které Židům daroval tatíček Hitler. Zjistíte i to, že skutečné protagonisty příbramské okupační tragické kauzy zatajila jak Drdova povídka Vyšší princip, tak Krejčíkův stejnojmenný film. Neopomněla jsem ani životy českých vystěhovalců, netaktní manipulaci s „baronskými“ fakty M. Švandrlíka či kolektivizaci, která byla nejen zpackaná, ale i krutá.
Text doplňuje 64 ilustrací.
Pokud budete tuto moji 41. knihu číst se stejnou chutí, s jakou jsem ji psala, prožijete u ní příjemné chvíle.

Stanislava Jarolímková

Tuto knihu věnuji s láskou památce svých rodičů.

1

PŘÍRODNÍ HRANICE DNEŠNÍCH ČECH A MORAVY BYLY A JSOU RARITOU

*První historiky prokázaný český panovník, jímž se stal Přemyslovec kníže Bořivoj (*asi 870–†888/9), vládl na* ***malém území kolem Prahy asi o velikosti dnešních středních Čech****. Teprve od přelomu 9. a 10. století si tento rod postupně podmaňoval další české kmeny naší kotliny obehnané ochrannými zalesněnými pohořími.*

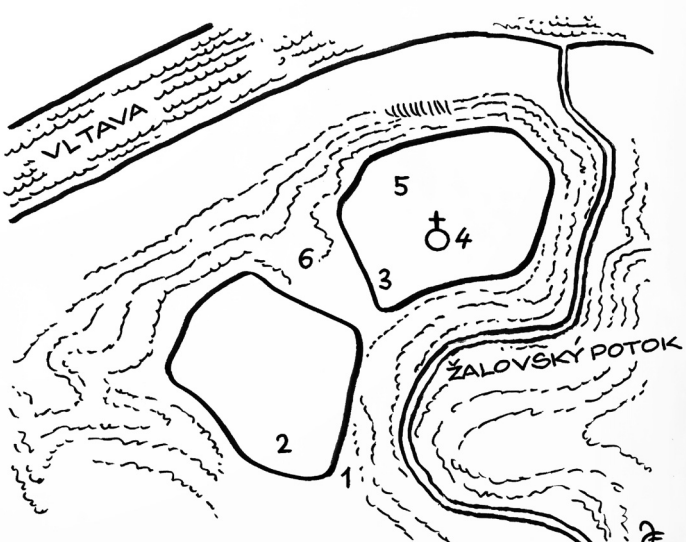

Bořivojovo první sídlo Levý Hradec vybudované asi 10 km severozápadně od dnešního centra Prahy. Bránou (1) se vstupovalo do podhradí (2), a na akropoli (3) stál kostel sv. Klimenta (4) a palác (5). Dřevěný most (6) spojoval předhradí a akropoli.

ČESKÉ HRANICE – HORY A HVOZDY

Hranice bývala původně nazývána latinsky **„limes“** a slovanským pojmem **„medza“**, z čehož vzniklo české slovo „mez“. Dnešní název odvozený od polského výrazu **„granica“** používali naši předkové teprve od 13. století.

Hvozdy neboli husté lesní porosty prodělaly u nás během staletí poměrně složitý vývoj. Naši předkové je místy vypalovali kvůli novým polím a pastvinám, jež po vyčerpání půdy opouštěli a nahrazovali novými poli a pastvinami. Na opuštěných lokalitách začal vyrůstat les, v němž převládaly dřeviny odolné vůči ohni jako dub nebo borovice. Lidé ovšem lesní dříví potřebovali na topení, na stavby domů, do dolů, později na výrobu dřevěného uhlí nutného k tavení kovů ap. Jelikož úbytek lesů nabral příliš velké tempo, začaly se v 16. století vysazovat uměle; tentokráte mezi nimi vedl jednoznačně smrk. Bohužel šlo o monokulturu, která byla snáze postihována různými kalamitami způsobenými počasím či třeba kůrovcem nebo bekyní mniškou. Teprve když se na přelomu 19. a 20. století přidaly ke škůdcům i exhalace, zvítězilo vysazování odolnějších smíšených lesů.

Čechy oddělovaly od sousedů husté hvozdy Šumavy, Českého lesa (od nějž se dnešní Šumava oddělila teprve v 19. století), Krušných, Lužických a Jizerských hor, Krkonoš❦ a Orlických hor. Zatímco hvozdem Šumavy vedly stezky tvořící spojnici s naším západním a jižním sousedem, za nejhůře prostupnou lze označit severní část přírodní hranice, tvořenou Jizerskými horami a Krkonoši. Důvodem byl fakt, že zde ještě nehrozily ataky ze strany nezvaných hostů.

❦Krkonoše mají za sebou zajímavou historii. Jejich dnešní název se ustálil v 16. století, odkdy se Sněžka začala nazývat na počest jejich pána Obří hora, a počátkem 17. století na ni vystoupal J. A. Komenský, jehož roku 1779 následoval císař Josef II. a roku 1834 Josef Jungmann. Krkonošští horští vůdci a nosiči měli kromě jiného za úkol vynášet na různá místa pohoří zámožné „turisty“ v nosítkách. Člověk vážící do 65 kg se zavazadlem o váze do 7,5 kg platil základní taxu, ale hmotnější lidé museli počítat s příplatkem. Známé krkonošské středisko Pec pod Sněžkou dostalo svůj název podle skutečných pecí, v nichž se od 16. století do poloviny 19. století tavily arzénové, železné a měděné rudy. Špindlerův Mlýn připomíná zase mlynáře Špindlera, který tu provozoval v 18. století mlýn, a Vrchlabí dostalo jméno podle toho, že leží na horním toku Labe.

MORAVSKÁ HRANICE

Moravu připojil k Čechám kníže Oldřich I. (1012–1033; 1034), který pověřil vládou nad ní roku 1029 svého syna Břetislava I., jenž po otcově smrti vládl zde i v Čechách v letech 1034–1055.

Česko-moravská hranice nebyla a není v reálu příliš výrazná.

Česko-moravskou přírodní hranici tvořil široký pás původně neosídlených, lesy porostlých vrchovin. Táhla se zhruba od Kralického Sněžníku na severu až na jih ke Slavonicím (ležícím více než 40 km západně od Znojma) a její **severní část** zčásti chránily Orlické hory a Jeseníky. Na **jihu** ji tvořila řeka Dyje, na jejímž břehu vyrůstalo asi od 11. století mnoho hraničních pevností, které se zdokonalovaly a postupně dostávaly podobu kamenných hradů jako například Bítov či později Vranov. Kronikář Kosmas (*1045–†1125) tuto „vodní“ část hranice nepovažoval za bezpečnou; Dyji nazval říčkou, takže byla zřejmě snadno překročitelná.

Od 12. století se šíře oněch vrchovin zužovala, a to jak z české, tak ze sousedské strany, neboli jak z moravské, tak z německé či polské. Za skutečnou hranici se totiž postupně považovala nikoli celá pohoří, nýbrž jejich pomyslná nejvyšší **středová linie**, která přinášela problémy v úse-

cích, kde mělo pohoří více hřbetů. V takových případech se používaly podle historičky Markéty Markové dva typy pomůcek. Tou první byly od konce 12. století zpřesňující **přírodní hraniční značky** jako například brody, jezera, řeky, potoky, soutoky, mohutné staleté stromy ap., a pomůckou druhou se stávaly v téže době **značky vytvářené lidmi z přírodních surovin**. Ty mívaly podobu navršené hlíny pokryté drny na ochranu proti splavení, hromad kamení či speciálně označených stromů. Ovšem ještě počátkem 16. století se leckde pojímala hranice stále dosti volně.

Postupně však panovníci na obou stranách českých pohoří **káceli pralesy** a takto upravené pozemky osídlovali, čímž se ona středová hraniční linie zpřesňovala.

M. Marková uvádí **zajímavý detail**: česká zemská hranice mívala „povahu neutrálního prostoru, a dohody na ní ujednané se těšily zvláštní váze a respektu“.

OCHRANA HRANIČNÍCH VSTUPŮ NA TRANZITNÍ STEZKY

Jelikož severní strana české hranice tvořená pohořími táhnoucími se od Jizerských hor přes Krkonoše až po Orlické hory byla sama o sobě dlouho skvělou přírodní zábranou, vedlo tudy nejméně tranzitních stezek, zatímco nejvíce jich vznikalo přes Šumavu a Krušné hory.

Na počátku těchto stezek❦ vznikaly zemské brány (nedaleko nichž stávaly kostely zasvěcené sv. Václavu, patronu země) zřizované **pro oficiální průchod zemí** na okrajích hustých pomezních hvozdů a platilo se zde za vstup do země tzv. „průchodné“. Na vhodných místech vznikaly odpočinkové sta-

❦Stezky zpočátku tvořily udupané pruhy země obvykle s vyježděnými kolejemi od povozů. Úseky s údolními bažinami byly kryty tzv. hatěmi (svázanými haluzemi či slámou), ev. trámy, jen výjimečně mívaly povrch zpevněný kameny či štěrkem. Bezpečnost na tranzitních stezkách střežily například při brodech budované hrady. Stezky byly určeny především kupeckým karavanám se soumary a s nosiči či s koňmi, vojskům či významným osobnostem s početným doprovodem. Zpočátku jimi probíhali a později projížděli i panovničtí poslové.

nice, kde bylo možno se najíst a přespat. V blízkosti náročných úseků, kde docházelo k poškození vozů či výstroje koní, se usazovali kováři, koláři či sedláři.

Ostatní části hranic byly chráněny pomocí přeseků, dalších hraničních hradů či příhraničních pevnostních měst. **Přeseky** zatarasily v případě potřeby cesty pomocí stromů pokácených korunou směrem k potenciálnímu nepříteli. Často zde stromy ležely tak dlouho, až ztrouchnivěly, a na jejich místě vyrostlo husté křoví či je nahradily nové stromky. Ovšem pro nepřátele to nebyla nepřekonatelná překážka, neboť ji často obešli, byť si museli prosekat cestu okolním lesem.

Z příhraničních hradů stojí za zmínku především Přimda, kterou tehdy „vystavěli nějací Němci uvnitř českých hranic ve hvozdě". Kníže Vladislav I. (1109–1117; 1120–1125) ji roku 1121 dobyl, neboť podle J. Žemličky „upřímně věřil, že se hrad rozkládá na české straně hvozdu". Ve skutečnosti se tyčil v místě styku dvou lokálních povodí, „takže jeho územní příslušnost byla sporná", leč zůstal českým hradem.

Z příhraničních měst měly specifickou roli Písek, Zlatá Koruna a České Budějovice, které chránily České království nikoli proti cizím nepřátelům, nýbrž před rozpínavostí jihočeských Vítkovců.

První strážce hranic (jimž dnes říkáme pohraničníci) prý měli Češi od 12. století a nejslavnějšími se stali Chodové (viz kap. 12; o vyznačování státní hranice Československa se dočtete v kap. 25).

2

PROČ BYL ÚNOS JITKY ZE SCHWEINFURTU PODVODEM?

V této kapitole se vrátíme do 11. století ke zmíněnému knížeti Oldřichu I. a jeho synovi Břetislavu I. a připomeneme si typ žádosti o ruku, který byl v té době těžkým zločinem. Jeho popis byl v kronikách „poupravený“, ale my si vysvětlíme, jaká byla s velkou pravděpodobností skutečnost.

ZAMINDRÁKOVANÝ, LEČ POHLEDNÝ ŽENICH

Hlavními protagonisty byli budoucí manželé Jitka ze Schweinfurtu (*před 1003 – †1058) a český přemyslovský kníže Břetislav I.

Jitka (zvaná též Judita) pocházela z mocného, vznešeného a vlivného rodu bavorských Babenberků, jejichž markrabata a vévodové ovládali část území dnešního Rakouska. Zvykla si odmala žít v přepychu, jenže rodiče brzy zemřeli a bratr Ota ji poslal do rodinného kláštera❦ nacházejícího se v severobavorském Schweinfurtu (středověkou češtinou řečeno ve Svinibrodu nebo Sviním Brodu, dnešním okresním bavorském městě), který v minulosti založili její předkové. Měla se tu zčásti vzdělávat a zčásti připravovat na roli manželky a matky, aby její poručníci pro ni snáze nalezli vhodného ženicha.

❦Kláštery sloužily některým dívkám jako bydliště na celý zbytek života, neboť je tam rodiče posílali, aby ušetřili peníze za věno; dceřin pobyt v tomto zařízení je vyšel levněji. Své životy tu také dožívaly vdovy; i ony musely sice platit „nájemné“, ale čekal je tu klid od okolního světa i od příbuzných. Jelikož zájemkyň o pobyt v klášteře bývalo mnoho, ve středověku vzniklo třikrát více klášterů ženských než mužských.

Asi osmnáctiletý Břetislav se hodlal ženit, ale trápil ho pocit méněcennosti, vyvolaný neurozeností matky Boženy, o které věděla celá tehdejší střední Evropa. (Jeho otec Oldřich, panující v letech 1012–1033; 1034, si totiž – ač ženatý – beztrestně „ulovil“ novou manželku-pradlenku Boženu.)
Pravda, Břetislav měl možnost ucházet se o dceru některého polabského knížete, ale to by přemyslovskému rodu příliš nepomohlo. A tak otec Oldřich došel roku 1020 k názoru, že zahnat synovy chmury a obavy by mohl sňatek s Jitkou ze Schweinfurtu, jejíž jméno se objevilo na nabídkové listině evropských nevěst. Břetislav slyšel o její kráse samou chválu, a věděl, že sňatkem s ní by se spříznil s jejím slavným a zámožným rodem, čímž by napravil reputaci přemyslovského rodu, pokaženou jeho otcem.
Mladý muž si však netroufal požádat Jitčina bratra regulérně o její ručku, a tak se s otcem dohodli, že jediným řešením může být její únos. Sice se obával za tento trestný čin postihu, ale věřil, že mu to projde. Navíc to vlastně nebyl skutečný únos, protože ho mladík chystal nejen s vědomím otce Oldřicha, ale – jak lze z dalšího vývoje událostí soudit – i Jitky.

NEVĚSTA ANI NEPÍPLA A ASI OSMNÁCTILETÉHO „VRABCE“ MĚLA V HRSTI

Břetislav se vydal zřejmě roku 1021 na koni s vojenským doprovodem ke klášteru ve Schweinfurtu, kam dorazili po sedmidenní jízdě. Většina jeho doprovodu zůstala ve stanech před klášterními hradbami, a zájemce o ženitbu s několika průvodci (jimž zakázal prozradit jeho identitu) zabouchal na klášterní vrata s prosbou, zda by mohli coby „obyčejní“ unavení poutníci přenocovat v návštěvnické části kláštera.
O tom, že únos byl velmi dobře připravený, svědčí fakt, že se Břetislav objevil u oněch vrat právě večer před svátečním a výjimečným dnem, kdy dívky mohly vyjít z klauzury (části kláštera uzavřené laické veřejnosti a určené výhradně řeholním osobám), aby v klášterním kostele zvonily k večerní pobožnosti zvané nešpory. (Jde o výraz odvozený od latinského slova vesperae – čti vesperé – , což v překladu značí večery.)
Jakmile dívky z klauzury vyšly, vyskočil Břetislav s mečem v ruce na koně a v doprovodu několika svých druhů zamířil bez zaváhání k té

pravé. Sehnul se pro ni, levou rukou ji vyzvedl na koňský hřbet (aniž by volala o pomoc), objal ji, aby cestou nespadla, a druhou rukou přeťal mečem údajně silný řetěz, natažený v klášterní bráně. Traduje se, že řetěz musel být předem naseknut, protože jím Břetislavův meč projel jako máslem. Jelikož „tma halila jejich útěk“, zmizeli ti dva i s malým doprovodem bezpečně v nedalekém lese.

Únos Jitky českému státu skutečně pomohl.

Nikoho z nich dozajista netrápilo, že ostatní knížecí vojáky, kteří se ubytovali před klášterní hradbou ve stanech, zmasakrovali mstivě němečtí klášterní ozbrojenci.
Nutno uznat, že průběh akce dokazuje, že Babenberkovna se musela s Břetislavem minimálně jednou setkat a tehdy se zřejmě rozhodla, že lepší je mít v hrsti pohledného mladého vrabce, než opelichaného zazobance, kterého by jí zřejmě vybrali poručníci.

KOSMAS VSADIL NA ČESKOU „NOTU“ A LÁSKU

Tento děkan pražské kapituly ve své kronice konstatoval, že Jitku do kláštera poslali „dobrý otec a její předobrá máti (...), aby se naučila žaltáři“, a že Břetislav, „z jinochů nejkrásnější a hrdina nejudatnější, slyše

z mnohých vyprávění o neobyčejné kráse, ušlechtilosti a urozeném původu řečené dívky“, se rozhodl k únosu. Kosmas přidal i to, co se podle něj honilo hlavou mladíkovi a jak útěk probíhal. Údajně si mladík říkal: „Buď mi bude údělem výtečný sňatek, anebo se ponořím ve věčný posměch, není možná, aby Jitka nebyla má, dcera rodem ušlechtilá, panna sličná, velmi líbezná, nad světlo sluneční jasnější, nad život dražší.“ Průběh únosu popsal kronikář takto: „Jak ji spatřil (...), radostí nevěda o sobě, jako vlk, který z úkrytu vyrazí a uchvátí ovečku a pak, vědom si svého činu, svěsiv ocas utíká do vzdálené skrýše, tak i on, chytiv pannu, prchá a přihnav se k bráně, shledá, že je napjat přes ni řetěz, tlustší, než je mlýnský provaz, a cesta ven takto zatarasena. Ihned vytasiv ostrý meč, přeťal řetěz jako stéblo, a dodnes (míněno 12. století, kdy v letech 1119 až 1125 psal Kosmas svoji kroniku – *pozn. aut.*) je viděti přeťatý článek na důkaz té prudké rány.“ Přetnutí silného řetězu vysvětlil tím, že nastávající ženich měl ostrý meč a silnou ruku. Kosmas natolik sázel na Břetislavovu lásku k Jitce, že si nepoložil logickou otázku, jak by zamířil k té pravé, kdyby ji předtím neviděl.

MANŽELSTVÍ, KTERÉ VYŠLO

Na Jitku po únosu padal „stín jakéhosi zneuctění“, proti němuž by se dozajista důrazně ohradil zmíněný Jitčin bratr, ale jelikož Břetislav hovořil o sňatku, byl nakonec spokojen.

Nastávající manželé se cestou ze Schweinfurtu zastavili v Praze u otce Oldřicha a pak se odebrali na Moravu, kde se zanedlouho konala svatba❦. Jitka prožila s Břetislavem na tu dobu dlouhých 34 (podle jiných pramenů 26) let, a byla mu dobrou manželkou i **politickou spojenkyní**, a milující matkou jejich dětí. Využívala v jeho prospěch své kontakty se

❦O datu svatby Jitky s Břetislavem se prameny neshodují. Podle věrohodnější verze se konala roku 1021, tedy krátce po únosu, aby byla dívka co nejdříve očištěna z údajné pohany. Druhá verze tvrdí, že se ti dva brali teprve roku 1029, kdy už byl Břetislav alespoň moravským markrabětem, ale ta prý vychází zřejmě z toho, že první z pěti životaschopných synů se narodil – jak píše Kosmas – teprve roku 1031.

Svatou říší římskou, svým původem **skutečně zvýšila prestiž českého knížectví**, a manželovi pomohla mimo jiné sjednat smír s římskoněmeckým králem (Jindřichem III.), i když mu za to musel Břetislav dobře zaplatit. Díky Jitce dokázal Břetislav proměnit české knížectví v mocný státní útvar.

Podle doc. Dr. Jany Janusové, CSc., která měla v roce 1978 možnost prozkoumat jejich ostatky, tvořili Břetislav a Jitka *„urostlý pár. Břetislav byl vysoký 185 cm, Jitka 175 cm, oba měli silnou kostru“.*

3

RYBNÍKÁŘSTVÍ SE U NÁS ROZVÍJELO DÍKY KATOLICKÉ CÍRKVI

Ačkoli lidé se rybami živili prokazatelně již ve starověku, preferenci těchto příslušníků pozemské fauny zajistili teprve stoupenci Ježíše, tedy křesťané. Ti učinili první krok k tomu, aby se pro naše předky staly rybníky vítanou novinkou.
*Pro tuto kapitolu jsem zčásti čerpala z rozhlasového pásma profesora Františka Gela (*1901–†1972).*

KŘESŤANÉ SE POZNÁVALI PODLE JEDNODUCHÉHO OBRÁZKU RYBY

Křesťané zaváděli postupně povinné půsty*, což byly dny, kdy lidé mohli pouze pít vodu, pak následovaly bezmasé pátky a přišel čas, kdy církevní hodnostáři rozhodli, že v pátek mohou konzumovat ryby.

*První křesťané, jež označil zmíněný pan profesor za „hlasatele někdejšího socialismu“, se sedm let poté, co byl Ježíš (pokud ovšem skutečně žil) ukřižován, tedy roku 40 n. l., usadili v syrské Antiochii (ležící na severovýchodním břehu Středozemního moře) ve své první obci a jméno si dali podle toho, že začali podstupovat křest. Fakt, že si za svůj tajný symbol zvolili rybu, bývá vysvětlován různě – např. tím, že Ježíš (i ostatní Židé) jídal v rámci zdravé výživy často právě rybí maso. Jednoduché obrázky těchto vodních živočichů začali křesťané kreslit v římských katakombách.
Půsty pravoslaví (východního křesťanství, které se oddělilo roku 1054 od západního neboli římského křesťanství) bývají přísnější. Jeho běžné postní jídlo nesmí obsahovat nejen maso, ale rovněž cokoliv, co je živočišného původu (vejce, mléko a výrobky z nich), zakázán je také olivový olej a alkohol. Na rozdíl od katolíků přívrženci pravoslaví rybu za postní jídlo nepovažují.

Později se do „rybí“ kauzy zapojily kláštery, které již v 11. století – soudě podle dochovaných darovacích listin – získávaly od knížat dary nejen v podobě pozemků a poddaných, kteří je měli obdělávat, ale tu a tam obdrželi i „nějakého rybáře či rybníkáře“. (Rybář ryby loví, zatímco rybníkář se navíc věnuje jejich chovu v rybnících.) Nejstarší rybníky patřily například ke klášterům Kladruby, Zlatá Koruna či Žďár nad Sázavou a chytré klášterní hlavy velmi brzy zjistily, že rybníkářství je činností značně výnosnou.
Čeští specialisté přes ryby se činili natolik, že od 12., 13. a zejména 14. století dokázali uspokojit nejen zájem tuzemských kupujících, ale navíc mohli ryby prodávat i do zahraničí.

RYBNÍKY A RYBNIČNÍ SOUSTAVY

To, že rybníky jsou pro zemi velmi důležité nejen jako zdroj ryb, si uvědomil i Karel IV. Proto vydal roku 1356 nařízení, v němž sděloval: „Všem stavům a městům nařízení dávám pilně stavěti rybníky, jednak aby bylo postaráno o hojnost ryb pro potravu lidu (...), dále pak aby se voda za účinku slunce a teplých větrů mohla odpařovati a aby jako vodní pára blahodárně působila na okolní rostlinstvo.“ Navíc měly rybníky bránit níže položené krajiny před záplavami v době dlouhodobých dešťů či tání sněhu tím, že byly schopny pojmout velkou část vody.
Naši rybníkáři si rybníky rozdělili na dva druhy: „rybníky vody živé“ byly zásobovány vodou řek a potoků, zatímco „rybníky vody nebeské“ byly odkázány na déšť. V obou se chovali především proslulí čeští kapři, kteří byli vyváženi v kádích až do Bavor a Rakous, a všude na ně čekali tamní gurmáni.
Díky Karlu IV., na jehož příkaz hradila zakládání rybníků i královská komora, probíhala ve 14. století první fáze úspěšného českého rybníkářství. Rostl nejen počet rybníků, ale díky dokonalejší stavební technice vznikala i stále dokonalejší díla jako například roku 1366 dnešní Máchovo jezero či rybník Dvořiště.
Vrcholem rozvoje rybníkářství se stávaly **rybniční soustavy**.
Jelikož tato kniha není učebnicí pro rybníkáře, připomeneme si už jen to, že husitští bouřliváci v 15. století rozvoj této profese utlumili. Naštěstí ji však nezastavili, takže od počátku 16. století dosáhlo české rybníkář-

ství, možno říci, charakteru velkovýroby. Pozitivní roli sehráli nositelé takových jmen jako Josef Štěpánek Netolický (*1460 až †1538/9) anebo Jakub Krčín z Jelčan❦ (*1535–†1604).

Jakub Krčín z Jelčan.

V Čechách také vznikla svého druhu první učebnice rybářství, kterou její autor Jan ze Skalky-Dubrovky a na Hradišti (*asi 1486–†?) napsal latinsky a roku 1547 poprvé vydal. Sloužila odborníkům až do počátku 20. století.

Nejhlubší útlum českého rybníkářství nastal v letech 1800–1840, a to buď kvůli zvýhodněné ceně pšenice, nebo masovému pěstování řepy cukrovky; dna rybníků se proto měnila v pole. Roku 1929 bylo v Čechách a na Moravě „už jen 38 hektarů rybníků – polovina plochy, jakou měly za Karla IV.“. Teprve v letech 1948 až 1953 přibyly nové tři tisíce „mokrých“ hektarů.

❦Krčín byl dnešním jazykem řečeno rybníkářskou star. Profesor Gel o něm v jednom odstavci napsal, že „byl na chudé lidi ras, že to byl vydřiduch, panský dráb a mamonář (...), dal sem tam nějakého chudáka zavřít, případně i oběsit pro podezření z pychu nebo z krádeže jiného panského majetku“. Ale zároveň ho chválil zejména za rybník Svět, byť muselo být kvůli němu zbouráno předměstí města Třeboň a k zemi šla i část městských hradeb. Oceňoval také jeho rybník Rožmberk, jenž se stal „největším rybníkem nejen v Čechách, ale v celé střední Evropě“. Jeho plocha měřila skoro jeden tisíc hektarů – byl tedy „téměř dvakrát tak veliký jako dnes“, kdy má 647 ha.

4

TŘI ORLICE – KAŽDÁ JINÁ – A DVA LVI

Pravlast našich předků se nacházela na pomezí dnešní Ukrajiny a Polska, takže se část těchto lidí usazovala nejprve, snad počátkem 6. století, u velkých moravských řek, a o něco později přicházeli do Čech. A je logické, že si vytvářeli zemské znaky.

Prvním znakem českých, objektivně prokázaných knížat, za něž jsou označováni Přemyslovci❦, se stala **svatováclavská plamenná orlice**. Přemyslovci si orlici zvolili jako symbol svého dobrého, a trvale upevňovaného, vztahu s císaři Svaté říše římské.

Svatá říše římská – mnohonárodnostní a později velmi volný svazek – existovala v letech 962 až 1806, neměla žádné hlavní město, pouze města významná

❦K Přemyslovcům nám připravil několik překvapení současný přední historik profesor Josef Žemlička. V první řadě tvrdí, že tento jejich název je „výplodem novodobé historiografie“ (stejně jako Piastovci, Arpádovci ap.). Za jejich vlády patřil mezi knížata „každý dospělý a způsobilý muž z rodu bájného Přemysla Oráče“, patřila jim „země a její lid“, ale pochopitelně pouze „jeden (...) mohl vládnout“. Přesněji řečeno tehdy platilo, že ani přemyslovský vladař „nebyl skutečně pravým vládcem, ale jen pozemským zástupcem nikdy neumírajícího knížete Václava, svatého mučedníka, patrona a ochránce“ svého lidu – Čechů. Na aversu (líci) mincí z tohoto období byl vždy jako hlavní vládce země ražen sv. Václav, zatímco momentálně panující kníže – jeho zástupce na zemi – zdobil revers (rub) mincí. Jako poslední na minci zobrazený český panovník se objevil roku 1918 Karel I. Habsbursko-Lotrinský, ale tyto mince nevešly nikdy v platnost a po rozpadu monarchie byly – s výjimkou několika kusů – v mincovně roztaveny.

Svatováclavská plamenná černá orlice.

(k nimž patřila svého času i Praha), zahrnovala velkou část střední Evropy (včetně Čech a Moravy) a zasahovala do dění v této lokalitě. V jejím čele stál vždy mocný císař a její znak tvořila nejprve **jednohlavá černá orlice**, kterou od druhé poloviny 14. století nahradil dvouhlavý orel, přičemž oba byli umísťováni většinou na zlaté pole. Od roku 1438 měli všichni římští císaři znak s dvouhlavým orlem, do nějž býval vkládán osobní erb každého z nich z doby, než se stali římskými císaři.

Tuto českou černou orlici používala česká knížata do roku 1253, kdy ji nahradil novým zemským znakem dědičný český král Přemysl II. Otakar (1253–1278). Zvolil si **dvouocasého lva***. U něj stojí za zmínku, že stojí na jedné, levé zadní tlapě, což je – jak mi potvrdili zoologové – pozice, v níž je toto zvíře připraveno ke skoku.

*Lev měl v českých dějinách nejprve jeden ocas. Získal ho roku 1156 kníže Vladislav II. od císaře Svaté říše římské jako osobní erb za pomoc proti vzbouřenému Milánu.

Důvodem preference dvouocasého lva byl fakt, že díky této anomálii byl považován za zvíře nadpřirozené, a tudíž zvyšující královu prestiž. Tento znak s drobnými změnami zůstal znakem Českého království až do roku 1918 a jako státní znak České republiky se užívá dodnes.

Celou Moravu ovládli Přemyslovci **roku 1029**, což bylo podle J. Žemličky přínosné, neboť „se Čechy s Moravou (...) staly méně zranitelnými"; již tehdy platilo, že v jednotě je síla. Její první znak vytvořil budoucí český král Přemysl II. Otakar, který v ní vládl od roku 1247 jako moravský markrabě. Stala se jím stříbro-červená **orlice šachovaná**, ev. kostičkovaná v modrém poli. (Heraldika nemá žlutou a bílou barvu, ale výhradně zlatou a stříbrnou, ačkoli se kreslí jako žlutá a bílá.) Morava ji užívala jako znak až do roku 1918 (i když její platnost oficiálně skončila až o dva roky později).

Slezsko získalo svůj znak teprve ve 14. století, neboť jeho vývoj byl velmi neklidný. Patřilo dlouho polským Piastovcům, kteří však ve 14. století vymřeli po meči a slezské území při-

Dvouocasý český lev.

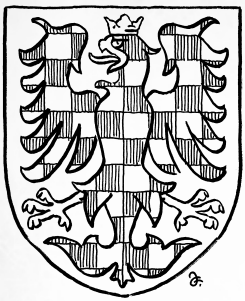

Moravská šachovaná (kostičkovaná) orlice.

Slezská černá orlice ve zlatém poli.

padlo českým králům, takže se stalo jednou z českých korunních zemí. Klid mu to však nepřineslo. Bylo totiž územím lákavým, neboť se mohlo chlubit rozvinutým tkalcovstvím a díky tomu se stalo velmi bohatým. V 16. století (1526) se spolu s Čechami a Moravou stalo součástí habsburské monarchie, ale roku 1740 na slezské území vpadli Prusové, kteří připravili císařovnu Marii Terezii o jeho značnou část.

Císařským dekretem Josefa II. z července 1782 bylo zbylé české Slezsko územně spojeno s Moravou. Po Mnichovu sice připadlo Hitlerově říši, ale po druhé světové válce bylo opět připojeno k Československé republice.

5

PENĚZOKAZECTVÍ BYLO VÝNOSNÉ, ALE...

Historici považují za nesnadné udat přesné datum, kdy u nás tato svérázná profese začala přinášet první plody. Relativně nedávno se sice archeolog Petr Čech podílel na objevení a prozkoumání padělatelské dílny v Žatci využívané již v 11. století, ale nelze tvrdit, že byla v zemi první. Panovníci mince razili již od 10. století, kdy s tím začal kníže Boleslav I., a roku 1848 se toho ujal stát.

DVA TRESTNÉ ČINY: PADĚLÁNÍ A ŠÍŘENÍ PADĚLKŮ

Padělání bylo samozřejmě nesmírně lákavé, neboť slibovalo nadměrné zisky, a zájemce o jeho provozování neodrazoval ani fakt, že při dopadení ho čekal trest smrti❦.

Staročeská **definice výrazu „padělek“** je podle Terezy Málkové výstižná: pomocí předpony „pa“ sděluje, že jde o výtvor pochybný, neumělý či nedokonalý, a pomocí druhé části onoho slova – „dělek“ – naznačuje, že musel být udělán neboli zhotoven.

Aby padělky mohly plnit své poslání, bylo nutné **dostat je** – samozřejmě nelegálně – **do oběhu**, na což výrobci mívali pomocníky. Tohoto úkolu se ujímaly buď různé podivné existence, nebo tuto funkci vykonávali ti, kteří se pohybovali po našem území a přichá-

❦Tresty smrti se udělovaly jak za Přemysla II. Otakara ve 13. století (a český sněm kromě toho nařizoval i zabavení veškerého majetku), tak o století později za Karla IV. (jehož zákoník *Majestas Carolina* doporučoval trest uvařením ve vroucím oleji; zákoník však nebyl přijat) i za Václava IV. a Jiřího z Poděbrad. Ten se v 15. století spokojil při dopadení šlechtice šířícího padělané peníze zabavením jeho majetku, ale Vladislav II. Jagellonský roku 1500 rozhodl, že ten, kdo mince padělal či pouštěl do oběhu, bude zaživa upálen.

❦Padělky peněz se dělí na tři skupiny. **První**, nejkvalitnější a tudíž **nejvíce nebezpečné** jsou ty, které vznikly stejným způsobem jako legální peníze. Do **druhé** skupiny patří **nebezpečné** padělky, zhotovené jinou tiskovou (ražební) technikou než legální peníze a jejich ochranné prvky jsou pouze napodobeny. **Třetí** skupinu tvoří **snadno odhalitelné** padělky: mají ochranné prvky nedokonalé, ev. zcela chybějí, a tiskové techniky jsou napodobeny jen neuměle.

zeli do kontaktu s mnoha lidmi jako formani, kupci, pivovarníci ap.

Z mincí byl ve středověku nejčastěji padělán❦ pražský groš – mince silná a nadstandardně rozšířená. Podle T. Málkové se falešné groše „nejčastěji vyráběly tak, že se vyseknutý měděný kroužek potahoval amalgámem stříbra, který padělatelé získali smíšením roztaveného stříbra z pravých grošů se sulfidy rtuti. Měděný kroužek potápěli v takto vzniklé lázni, a nakonec vyžíháním nad plamenem odstranili přebytečnou rtuť“. Výsledkem byla mince na první pohled stejná jako pravý groš, ale to, že jde o padělek, se dalo zjistit pomocí vrypu „do hrany mince nebo při váhové zkoušce“. Ovšem když byl padělek v provozu delší dobu, prozradil se sám: tenká vrstva stříbra se totiž setřela a vykoukla měď.

Zcela bezpečný padělek.

PADĚLKY VZNIKALY I Z INICIATIVY PANOVNÍKŮ

Boom této svérázné profese nastal ve 13. století. Ve státních mincovnách byla někdy oslabována v té době platná mince s vědomím panovníků či dokonce na jejich příkaz. Metoda byla jednoduchá: stačilo

snižovat množství stříbra či zlata a naopak zvyšovat podíl mědi, což znamenalo **devalvaci** platidel. Svoji metodu mívali někteří královští **mincmistři**: nechávali pro sebe razit poctivé mince, ovšem bez oprávnění.

V 15. století se k padělatelům připojili **husité**, kteří v Praze a v Táboře začali razit mince z čisté mědi a snažili se prý „vydávat je za regulérní měnu". Ovšem nemohli uspět, neboť ve středověku se hodnota mince odvozovala od obsahu drahého kovu, takže prodejci jejich měďáky šmahem odmítali. Úspěšnější bývali **feudálové** a zahanbit se nedávala ani **města**. Tyto dvě skupiny padělatelů byly tak pracovité, že se padělatelství dostalo na pořad jednání svatomartinského sněmu, jenž se sešel v roce 1433. Ten stanovil, že jediným přípustným platidlem je groš ražený za Václava IV. v Kutné Hoře, zatímco měďáky měly být zničeny a pachatelé potrestáni. Toto rozhodnutí však bylo přijímáno laxně, což umožnilo v druhé polovině 15. století **začátek zlaté padělatelské éry**.

PADĚLATELSKÉ DÍLNY

Zřizovány byly z pochopitelných důvodů na odlehlých místech, kde nikdo nemohl slyšet hluk spojený s ražbou. Tuto podmínku splňovala i tajná dílna nacházející se nedaleko Berouna, a to **v Koněpruských jeskyních**, resp. v jeskyni zvané dnes Mincovna. Nachází se „v nejvyšším ‚patře' podzemních krasových jeskyní a s ostatními je propojena chodbami i jakýmsi trychtýřem. Na povrch pak vedou dříve jen těžko odhalitelné vchody a vzhůru se masou hory probíjí také několik komínů❦, jež slouží jako vhodné odvětrání".

❦Dýmající komín je protagonistou legendy o pasáčkovi, který dílnu odhalil právě podle kouře, ale od padělatelů dostal hrst mincí, aby je neprozradil. Chlapec se však ve vsi pochlubil svým bohatstvím, a když se k dílně vrátil se sousedy za zády, onen vstup již nenašel, takže schytal nesčítaně štulců.

Archeologové dílnu prozkoumali podle Zdeňky Nezbedové v polovině minulého století a konstatovali, že byla v provozu v letech 1469–1471. Nalezli v ní „měděné plechy s vysekanými proužky, zbytky cínu, kahánek či sadu

mincovnických závaží“. Zhotovovaly se zde „jednostranně ražené mince bez opisu“, zvané „penízy“, jichž bylo sedm do jednoho groše. Jelikož v jeskyni byla ohniště a nádobí, usuzují historici, že padělatelé v dílně i bydleli. Opustili ji zřejmě ze svého rozhodnutí, tedy nikoli kvapně z obavy před zatčením, neboť si odnesli raznici i kovadlinku. Není prý zcela jisté, kdo tuto padělatelskou dílnu zřídil a provozoval❦.

❦Provozoval ji možná podle některých pramenů rod Kořenských, chudých nižších šlechticů. Ti totiž žili v okolí Koněprus a v době, kdy mincovna byla podle archeologů v provozu, záhadně zbohatli, a to natolik, že nakonec půjčovali často zadluženým Rožmberkům.

Rájem padělatelů se stal i brněnský **Špilberk** a (v 19. století objevená) jeskyně zvaná **Čertova díra u Šternberku**, kterou „prozradily“ tavicí kelímky a měděné pláty s vyraženými kroužky. **V Praze** byla jedna dílna na ostrově **Žofín**; její osazenstvo zřejmě bylo odhaleno a skončilo před soudy. Při bagrování Vltavy v těchto místech „bylo nalezeno jednačtyřicet nedokončených padělků grošů a penízů“.

Za zmínku stojí šlechtic **Oldřich Fifka** z Vydří, který se stal v 15. století majitelem **hradu Kámen u Pacova**. Roku 1476 ho kdosi udal, že razí falešné peníze, které jsou prý lehčí a tenčí, „aby jich bylo co nejvíce“. Při oficiální prohlídce se nenašly žádné důkazy, ale když v roce 1886 dal tehdejší majitel hrad přestavět, nacházeli dělníci v zasypaných sklepeních kleště a stroje k ražení mincí i pláty, z nichž byly mince vykrajovány.

Penězokazci se činili také **v jeskyni Šipka u Štramberku**, a v 16. století byla padělatelská dílna v podhůří Orlických hor poblíž Žamberku na tamním **hradě Žampach**. Toto sídlo jeho majitelé tehdy neobývali, a tak se tam – podle archeoložky Východočeského muzea v Pardubicích M. Cejpové – nastěhoval z podhradí žampašský kovář Jan s rodinou a s kovářskou dílnou. Začal zde se společníky asi v letech 1536–1539 razit dokonce tři druhy falešných mincí, které rozvážel do vzdálených míst Slezska, Moravy, Slovenska a Rakouska, kde za ně nakupoval zboží, nebo mince prodával. Dařilo se mu do doby, než se majitelé hradu do něj chtěli znovu nastěhovat, takže kovář musel zahladit stopy❦

❦Při zahlazování stop nebyl kovář dostatečně důsledný, takže archeologové v roce 2013 narazili při výzkumu hradu Žampach na odpad z jeho peněžokazecké dílny. Našli prubířské misky a tyglíky se zvláštním skelným povrchem, v nichž Jan a jeho spolupracovníci mince falšovali především pomocí nám již známé mědi. Různými postupy se je prý snažili pokrýt velmi tenkou vrstvou stříbřitého kovu, aby vypadaly jako pravé.

a vrátit se do podhradí. Přesto byl dopaden, neboť ho o pár let později kdosi prozradil na mučidlech. Jan byl zatčen a dopraven do královského města Vysokého Mýta, při výslechu se 20. července 1542 přiznal, na mučidlech prozradil i své spolupracovníky, a nakonec byl ve zmíněném městě upálen na hranici.

PADĚLÁNÍ KOLKŮ A PROČ STÁL TISKAŘSKÝ STROJ NA PYTLECH S PŠENICÍ

Padělatelství vzbuzovalo velké obavy po odluce Československé republiky od Rakousko-Uherska, neboť v té době prý už byly padělky velmi kvalitní❦.

Naše republika vydala 25. února roku 1919 zákon o padělání peněz a cenných papírů, ovšem plagiátoři si s paragrafy hlavy nelámali, což dokazují následující případy.

Falšování kolků bylo pro republiku velmi nebezpečné, neboť jeden padělaný kolek stačil k tomu, aby „z méně hodnotných rakousko-uherských platidel pachatel rázem získal tvrdou československou valutu“.

Pachatelé tiskli kolky i v zahraničí, o čemž svědčí případ **policejního agenta působícího ve Znojmě**. Zjistil, že se kolky tisknou ve Vídni, a tak se vydal v lednu roku 1920 se svým informátorem do rakouské metropole. Rakouský kolega mu přidělil šest kriminálních úředníků, informátor navázal s pachateli spojení v jedné kavárně a zmíněný policejní agent vystupoval v roli kupce. Hodlal získat celou zásobu falzifikátů, a prodávajícího požádal, aby mu „zboží“ přinesl do hotelu, kde

❦Velmi kvalitní byly tehdy zejména padělky pětisetkoruny (jež vyšla z ateliéru Alfonse Muchy), zhotovené nedaleko Štýrského Hradce. Téměř 225 těchto falešných bankovek, které se dostaly do oběhu, vedlo k tomu, že Československo toto Muchovo dílo stáhlo a bankovky označilo za neplatné.

se ubytoval. Agent se zároveň domluvil s vídeňskými kriminálními úředníky, aby byli připraveni druhý den ráno k zásahu; zatažením záclony jim dal vědět, že akce může začít. Vše skončilo podle plánu: dva členové – povoláním tiskaři z Haliče – byli zatčeni a během vyšetřování k nim přibyly další čtyři osoby. Šlo o významný úspěch, neboť „kdyby kolky byly nalepeny na rakousko-uherské dvacetikoruny, dostalo by se do oběhu za tři miliony falešných československých korun více".

Se zákony si hlavy nelámali ani protagonisté případu, jenž se odehrál **v Moravské Ostravě** za první republiky (v letech 1918–1938), kteří chystali klasický tisk falešných peněz.

V prosinci roku 1923 se dozvěděla policie Moravské Ostravy od svých informátorů dvě zajímavé zprávy, podle nichž právě probíhaly poslední přípravy na padělání československých peněz, které mělo začít na Hlučínsku na jaře následujícího roku. Skupina prý má již hotové štočky (tiskařské formy nebo desky užívané v polygrafii a v průběhu času zhotovované z různých materiálů) i tiskařský stroj v jedné obci (jejíž název B. Hlinka ve své knize neuvedl). Policisté spolu s revírním inspektorem Křížkem z pražského protipenězokazeckého oddělení doplnili další potřebné informace a rozhodli se, že pachatele pozatýkají 13. prosince. Ve vazbě skončil hlavní aktér mechanik Brunner a tři jeho spolupracovníci – topič a montér Stoppel, elektromontér Dosedal a obchodní příručí Chodacký.

Při domovních prohlídkách byl nalezen dostatek, od roku 1922 připravovaných, pomůcek k padělání včetně nákresů tiskařského stroje, na který si pořídili i elektrický pohon, aby tisk běžel jako po másle; papíru měli připravené tři žoky. Promyšlené bylo i umístění dílny: nacházela se nikoli v jeskyni či ve sklepě, ale v podkroví jednoho domku oné obce, přičemž stroj stál na dvou silných prknech podložených proti vibracím a hluku pytli s pšenicí.

Soud vynesl rozsudky odpovídající moderní době: šéf Brunner dostal 10 let těžkého žaláře, Stoppel 6 let a zbývající dva kolegové ztratili svobodu na 18 a 15 měsíců.

Konec padělání přinesla či měla přinést mezinárodní *Úmluva o potírání penězokazectví*, podepsaná v Ženevě 20. dubna 1929, která vstoupila v platnost 22. února 1931.

6

BYLA ROBOTA SKUTEČNĚ TAKOVOU ZÁTĚŽÍ, JAK SE PSÁVALO A PÍŠE?

Většina z nás žije v domnění, že rodiny našich předků robotovaly denně od slunka východu až do jeho západu, a teprve pak se mohly za svitu měsíce věnovat svým políčkům. My si však ukážeme, že realita byla dosti odlišná.

AŽ DO BÍLÉ HORY BYLY ROBOTNÍ POVINNOSTI ZVLÁDNUTELNÉ

Původně patřila všechna půda v zemi panovníkovi, ale ten ji ve středověku postupně dědičně propůjčoval členům své družiny, aby je odměnil buď za věrnost či udatnost, nebo aby si je zavázal.

Od 13. století* platilo, že lidé obývající území nové vrchnosti byli vůči ní ve vztahu zvaném původně člověčenství (později označovaném jako nevolnictví neboli tělesné poddanství; k výrazu člověčenství se současní historici začínají vracet).

Nevolnictví neboli tělesné poddanství znamenalo, že se poddaní nesměli bez svolení vrchnosti ženit či vdávat, odcházet na studia či do učení, stěhovat se ap. Odvedení nevolníka od jeho vrchnosti bylo trestným činem, což dokazuje známý případ Dalibora z Kozojed (?–†1497), který se „ujal“ nespokojených poddaných Adama Ploskovského a kvůli tomu byl

*Ve 12. a 13. století byly Čechy ještě řídce osídleny, a tehdejší vrchnosti vlastnící neobdělávanou půdu proto povolávaly lokátory (dnes je nazýváme developeři). Ti půdu rozdělili na drobné díly, které nabízeli do dědičného pronájmu přistěhovalcům.

13. března 1498 sťat. Nevolnictví bylo tehdy běžné téměř v celé středověké Evropě, ovšem kromě Baskicka (malého západního území na pomezí Španělska a Francie), Finska, Norska a Švédska. Podle V. J. Mrvíka „v Anglii a Francii zaniklo člověčenství následkem velkého moru, při němž v letech 1347 až 1348 prakticky vymřely celé oblasti“.

Jelikož poddaní měli svá pole od vrchnosti pronajatá, museli jí **nájemné splácet formou tří povinností**, které bývaly dlouho neměnné, byly zapisovány do tzv. urbářů a děti poddaných je po rodičích dědily. Šlo o **poplatky, naturálie a robotu**.

Nejstarším poplatkem byl od 13. století **ourok**. Tento výraz je odvozený od slova „rok“, ale jen zdánlivě naznačuje, že se podle starších pramenů tato platba odváděla jednou za rok. Ve skutečnosti od začátku se ourok odváděl dvakrát ročně, obvykle to bývalo na sv. Jiří (24. dubna) a sv. Havla (16. října), a jeho výše bývala až do první poloviny 17. století s menšími výjimkami stále stejná.

Naturálie (zvané osep) měly nejprve podobu jistého množství obilí (možná ovsa), ale postupně šlo o stanovený počet slepic, kuřat, vajec, oříšků, hlemýžďů, nachytaných veverek, vyrobených nožů, množství nadraného peří, vypěstované zeleniny, nasbíraných lesních plodů ap.

Robota nebývala zpočátku velkou zátěží, neboť **do třicetileté války** se podle V. J. Mrvíka na většině našeho území robotovalo pouze 1 až 10 (jen místy 20) dnů v roce(!).

Navíc je třeba zdůraznit, že **nerobotovaly celé rodiny**, neboť „povinnost roboty ležela na gruntě, resp. na rodině“. (To však platilo i po třicetileté válce, neboť robota nebyla nikdy vázaná na jedince!) Například zámožný sedlák, u něhož pracovalo deset lidí, měl za úkol (podle 469. schůzky *Toulek Českou minulostí* na ČRo Dvojce) zajistit 150 potažních❦ robotních dnů ročně, což znamenalo, že musel poslat na vrchnostenské pozemky 150krát povoz s kočím.

Zejména při žních, kdy bylo zapotřebí více pracantů, dostávali někteří poddaní za práci na vrchnostenských pozemcích za delší robotu navíc drobný

❦Potažník (též zvaný osedlý) byl ten, kdo vlastnil celý potah neboli vůz a dva koně či voly, a byl povinen potažní robotou. Osedlí bez potahu pak museli odvádět robotu zvanou vejchozí, tedy pěší.

finanční příspěvek; ten býval logicky za potah vyšší než za pěší robotu. V 16. století mnohé vrchnosti robotu navyšovaly, a lidé proto pracovali nejen na polích, ale například i na chmelnicích či při opravách rybníků, vybírali kamení z polí, vyráběli šindele, bělili prádlo či tkali.
Na samostatné režijní podnikání přecházela šlechta v předbělohorské době jen neochotně, neboť na ně pohlížela „jako na nedůstojnou činnost“. I když chudla, „případnou reformu robotního systému považovala za ohrožení svého životního stylu a standardu“.

TUHÉ NEVOLNICTVÍ NASTALO PO TŘICETILETÉ VÁLCE*

Po tomto válečném konfliktu, během nějž pochodovala zemí drancující vojska obou stran, se České království vzpamatovávalo velmi pomalu. Pro poddané to znamenalo (stejně jako v dalších evropských zemích) zvýšení berní neboli daní, jež byly reakcí na finančně náročné války s Turky.
Některé vesnice byly vylidněné, v mnoha dalších přežil jen zlomek původního počtu obyvatel, ale pole potřebovala lidskou práci, aby zajistila obživu těch, co přežili. Počty byly jednoduché: bylo-li poddaných méně, museli více pracovat.
Tehdy bývali vrchnostmi z velké části příslušníci zahraniční katolické vysoké šlechty, kteří k nám přicházeli z ciziny již v 16. století, ale po Bílé hoře jejich počet výrazně vzrostl. Dobré bydlo tu nacházeli Eggenbergové, Trauttmansdorffové, Buquoyové ap., zatímco staré české šlechtické rody buď vymíraly, anebo ty, které se hlásily k protestantům, odcházely ze země kvůli náboženství.
Kromě toho v 17. století přibyl tzv. **přímus**. Šlo o povinnost nakupovat produkty – obvykle za vyšší ceny – vyrobené v podnicích vrchnosti (například pivo) či využívat služeb vrchnostenských podniků od pil a mlýnů až po krčmy. Tato povinnost se zaváděla zčásti již v předbělohorském období, ale nyní se stala další zátěží poddaných.

*Třicetiletá válka trvala v letech 1618–1648 a utkal se v ní převážně na jedné straně habsburský rakousko-španělský blok a na straně druhé protihabsburská aliance evropských států vedená převážně Francií. Když konečně zbraně utichly, došlo u nás podle V. J. Mrvíka k tomu, že „šlechtická panství byla velmi dobře propracovanými podnikatelskými celky s mnoha podniky, a to nejen zemědělskými“.

To platilo i o desátkách určených církvi. Desátky jsou českým překladem latinského výrazu decimus, což značí desátý (díl), ale navzdory svému názvu nešlo o jednu desetinu vypěstovaného obilí či u řemeslníků zhotovených výrobků. Podle V. J. Mrvíka „byla tato výše zřejmě původní středověkou přehnanou představou o výši oné dávky“.

Je sice pravda, že na počátku pobělohorského období se „oficiálně platil údajný desátek stále ve stejném objemu jako před Bílou horou, tedy 5 až 7 %“. Ovšem ekonomická situace v první polovině 17. století byla tak zoufalá, že naši předkové neodevzdávali desátek mnoho let vůbec, a v druhé polovině onoho století „platili pouze jeho část“.

Protože za vlády Leopolda I. Habsburského❦ (1657–1705) vzrostl počet protirobotních povstání, vydal tento císař dne 28. června 1680 patent omezující délku roboty na tři dny v týdnu (ale při žních, povodních ap. se prodlužovala dle nařízení vrchnosti) a robotu zakázal i o nedělích a svátcích❦. (O dalším důležitém rozhodnutí, jež přinesl tento patent, se dočtete v kapitole 12.)

Vrchnosti Leopoldovu listinu nebraly vážně (často lidé nadále robotovali 100 i více dnů v roce) a pracovní dobu robotujících poddaných svévolně protahovaly asi na dvanáctihodinové směny. A proč by ne, když robotní patent císaře Karla VI. Habsburského (1711–1740) z roku 1738 upravil pracovní dobu na 10 hodin denně s možným prodloužením v době žní, s tím, že měl „robotíř při rukovní práci něco dýl než hovado vytrvati“ (neboli člověk musel být schopen pracovat déle než dobytek). Navíc opakovaně zakazoval projevy nesouhlasu nevolníků. Protesty proti navyšování robotních po-

❦Leopold I. Habsburský (1657 až 1705) se na podzim roku 1679 přestěhoval do Prahy, protože ve Vídni řádil mor. Robotníci toho chtěli využít a sepisovali petice proti šestidenní robotě, povinnosti pracovat na panském se svými povozy a tahouny a proti přímusu. Byli si jisti tím, že panovník nemá tušení, jak svévolně se vrchnosti k nim chovají. Na podzim roku 1679 připravovali petice robotníci na frýdlantském panství a poté i ti, kteří žili v severních a západních Čechách. Jenže jakmile se císař o peticích zasílaných jemu dozvěděl, rozzlobil se a patentem z roku 1680 nařídil, aby poddaní zasílali své stížnosti výlučně krajským hejtmanům. Zrušil také selské výsady a poddanská privilegia platná před rokem 1618 a navíc ustanovil vyšetřovací komisi. Při následných soudních procesech bylo pět selských „buřičů“ oběšeno a šestý byl rozčtvrcen.

Císař Leopold I.

vinností se řešily karabáčem a na některých panstvích byli vzbouřenci posazováni na kládu s ostrými hranami.

Ještě se zmíním o tom, že již podle starých robotních výkazů byla „**intenzita a efektivita** práce robotníků na panském mnohdy až neuvěřitelně **směšně nízká**“. Podle Petra Hořejše (*1938–†2023; s pseudonymem Hora, který užíval od počátku 70. let minulého století, kdy měl zákaz publikovat) bývala možná až desateronásobně nižší, než když pracovali na svém. Průměrná hodnota pracovního výkonu za jeden robotní den se prý rovnala ceně pouhých jedenácti kilogramů tehdy velmi levného chleba. Vrchnosti si toho byly vědomy, ale robota mívala tu přednost, že byla zdarma, takže není divu, že si některé najímaly na své robotníky dráby.

Svátků mívali naši předkové mnohem více, než jich máme dnes my. Jejich počet se pohyboval i s posvícením (svátek výročí posvěcení kostela) kolem třiceti, a připočteme-li k nim ještě neděle, Velikonoční triduum plus na něj navázané svátky (Letnice), dojdeme k závěru, že barokní poddaný v Čechách měl na konci 17. století ročně cca 80 až 85 oficiálně povolených „volných“ dnů.

Dráby měli zvyšovat výkonnost poddaných na panském.

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázku z knihy Střípky české historie.
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.